

ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ

Տ. ՄՈՎՍԵՍ ԱԲԵՂԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԳՀԸ

ԱՐԴԱՐԱՅԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Քրիստոնեական ավանդական վարդապետության համաձայն՝ որոշ պատերազմներ արժանի են քրիստոնյաների մասնակցությանն ու պաշտպանությանը: Այսպիսի պատերազմները կոչվում են «արդարացի», երբ ճշմարտությանը ղեկավարվող իշխանությունները, գինվորական գործողությունների դիմելու համար, ունեն իրավացի հիմք եւ արդար նպատակ:

Քրիստոնյաների վերաբերմունքը պատերազմի եւ խաղաղության նկատմամբ քրիստոնեական գաղափարախոսության ձեւավորման դարաշրջանում գիտական հետաքրքրություն է ներկայացնում՝ հաշվի առնելով երկու հանգամանքներ.

ա. քրիստոնեության պատմության առաջին դարերում հաստատվեցին իրականության ընկալման ընդհանուր սկզբունքները, որոնք կիրառվեցին եվրոպական քաղաքակրթությունում ընդհուպ մինչեւ մեր ժամանակները: Այդ պատճառով պատերազմի եւ խաղաղության վերաբերյալ արդիական մեկնաբանությունների գաղափարային արմատները բոլոր հիմքերով կարող ենք փնտրել եւ գտնել արդեն եկեղեցու հայրերի գործերում:

բ. Պատերազմի եւ խաղաղության նկատմամբ վերաբերմունքը միշտ էլ եղել է քրիստոնեական աշխարհայացքի կարեւոր մասը:

Եկեղեցու կողմից ձեւավորված դասական եւ ավանդական՝ արդարացի պատարազմի դրույթը միշտ չէ, որ ուժի կիրառումը համարում է անընդունելի: Դեռ ավելին, սա հռչակում է, որ պատերազմն իրականում կարող է լինել սիրո դրական արտահայտություն: Աստծու եւ բարեկամի նկատմամբ սերը ստիպել է քրիստոնյաներին արդարացի խաղաղություն

փնտրել, իսկ բանակը երբեմն պատշաճ միջոց է այդ խաղաղությանը հասնելու համար¹:

Պատերազմում առկա են հակասություններ քաղաքակրթության հիմնական արժեքներին: Այն հարձակում է մարդկանց ապրելու իրավունքների, անվտանգության, ունեցվածքի, խաղաղության եւ ազատության դեմ: Բայց եւ այնպես, արդարացի պատերազմի տեսությունը պնդում է, որ պատերազմը կարող է որոշակի պայմաններում լինել բարոյապես արդարացված:

Ի սկզբանե արդարացի պատերազմի տեսությունը ստեղծվել ու զարգացել է քրիստոնեական մտածողների, հատկապես աստվածաբանների ու եկեղեցու հայրերի կողմից: Հետագայում այն ձեռք է բերել փիլիսոփայական հիմք եւ, հետեւապես, արտահայտվել մասնակիորեն եւ՝ որպես սովորույթ, եւ՝ որպես միջազգային իրավունք²:

Արդարացի պատերազմի դրույթները պաշտոնապես ձեւավորվել են ժամանակակից փաստաթղթերում, ինչպիսիք են Հաագայի ու ժնևեի կոնվենցիաները եւ ՄԱԿ-ի կանոնադրությունը: Արդարացի պատերազմի տեսությունը բարոյական պատասխանն է բոլոր նրանց, ովքեր համարում են, որ օրենքը կիրառելի չէ պատերազմական գործողությունների ժամանակ, ինչպես ընդունված էր ասել Հռոմում՝ «Պատերազմի ժամանակ օրենքը լուռ է»³:

Ժամանակակից արդարացի պատերազմի տեսության առաջատար մասնագետները (*James Turner Johnson, Michael Walzer*) գտնում են, որ արդարացի պատերազմի գաղափարախոսությունը բնական զարգացում է ունեցել ցանկացած ժողովրդի կամ համայնքի կյանքում, ինչն էլ հիմք է հանդիսացել տվյալ դոկտրինի համար⁴:

Լստ Զեյմս Զոնսոնի՝ մինչեւ ԺԶ. դար հեղինակները հիմնականում ազդվել են Օգոստինոսի եւ վաղ եկեղեցական կանոնական իրավունքի՝ այլ աստվածաբանների գործերից, եւ սխալ է խոսել դասական արդարացի պատերազմի դրույթի մասին մինչեւ հիշյալ ժամանակաշրջան, որովհետեւ

¹ Տիւ D. Cole, When God says war is right. The Christian's perspective on when and how to fight, USA 2002, p. 7:

² Տիւ J. T. Johnson, Just war theory: What's the use? "WORLDVIEW" Wolume 19, July-August, 1976, p. 41. <http://worldview.carnegiecouncil.org/archive/worldview/1976/07/2722.html> (26.02.2016):

³ Տիւ M. Percy, We have never known what death was before, A just war doctrine critique of U.S. history textbooks, University of South Florida, 2011, p. 10. <http://scholarcommons.usf.edu/etd/3286/> (26.02.2016):

⁴ Տիւ J. T. Johnson, Ideology, reason, and the limitation of war: Religious and secular concepts, 1200-1740, New Jersey 1975, p. 12-13:

մինչ այդ գոյություն ունեւ երկու դրույթ՝ կրոնական, որն ընդհանուր առմամբ մտահոգված էր պատերազմ սկսելու իրավունքի՝ *jus ad bellum*-ի հետ կապված հարցերով, եւ աշխարհիկ, որն հիմնականում ուղղված է պայքարի պատշաճ եղանակների ապահովմանը՝ *jus in bello*-ին: Արդարացի պատերազմի դոկտրինն ընդունելի համարվեց դրանից հետո եւ ի. դարում, երբ դրույթն իր մեջ սկսեց ընդգրկել վերոնշյալ երկու կետերը միասին⁵:

Մայքլ Վալզերը Զեյմս Զոնսոնի հետ միասին առավելապես կենտրոնացնում է ժամանակակից արդարացի պատերազմի դրույթի վրա: Իր «Արդարացի եւ անարդարացի պատերազմներ» գրքում խոսելով պատերազմի բարոյական նկարագրի մասին՝ Մ. Վալզերը պնդում է, որ հարձակումը այն միակ հանցագործությունն է, որ պետությունը կարող է կատարել մեկ այլ պետության դեմ⁶:

Չնայած նրան, որ արդարացի պատերազմի ավանդույթը լայն ու բազմակողմանի է, այն բաղկացած է պատերազմի էթիկայի վերաբերյալ խնդրի չորս հիմնական մասերից՝ միլիտարիզմ, պացիֆիզմ, ռեալիզմ, արդարացի պատերազմ⁷, որոնք ընդգծում են նրա արտաքին սահմանները.

1. Միլիտարիզմը պատերազմը համարում է միանշանակ դրական երեւույթ:

2. Պացիֆիզմն առհասարակ դեմ է պատերազմին:

3. Քրիստոնեական ռեալիզմի գաղափարախոսության համաձայն՝ պատերազմը գտնվում է էթիկական մտորումների հարթությունից դուրս, եւ բարոյականությունը չի կարող կիրառվել պատերազմի ժամանակ⁸:

4. Արդարացի պատերազմի տեսությունն, ըստ էության, ամենաընդունելին է, այն որոշ դեպքերում պատերազմը համարում է բարոյապես ընդունելի եւ սահմանում է արդարացի պատերազմի չափորոշիչները:

Այս սահմանափակումների շրջանակներում տեսաբաններն առանձնացնում են արդարացի պատերազմի ավանդույթի տարբեր ճյուղեր ո՛չ միայն տեսության նրբությունները ցույց տալու, այլեւ դրանց հիմնարար առանձնահատկությունները ընդգծելու համար. զինված հարձակման դեմ, ինքնապաշտպանության դիմելուց բացի, կարո՞ղ է պատերազմը արդարացված լինել:

⁵ Տե՛ս J. T. Johnson, Ideology, p. 7-8:

⁶ Տե՛ս M. Walzer, Just and unjust wars. A moral argument with historical illustrations, New York, 1977, p. 51:

⁷ Տե՛ս A. J. Coates, The ethics of war, Manchester, 1997, p. 17-96:

⁸ Տե՛ս J. T. Johnson, Just war theory: what's the use? p. 41:

Արդարացի պատերազմի տեսությունը պատերազմը համարում է մերժելի, սակայն՝ որոշ հանգամանքներում բարոյապես թույլատրելի, որպես «չարյաց փոքրագույնը»⁹: Այն բաժանվում է երեք մասերի՝

1. Պատերազմ սկսելու արդարացիություն (*jus ad bellum*)
2. Պատերազմի արդարացի ընթացք (*jus in bello*)
3. Արդարացիություն պատերազմի ավարտին (*jus post bellum*)

Սրանցից յուրաքանչյուրի համար գրեթե բոլոր հեղինակներն էլ սահմանել են չափորոշիչներ՝ առանձին կետերով: Ստորեկ կփորձենք տարբեր հեղինակների սկզբունքների հիման վրա շարադրել արդարացի պատերազմի տեսություն կանոնները՝ համառոտ բացատրություններով:

JUS AD BELLUM.

Պատերազմի սկիզբը կարող է համարվել արդարացի հետեւյալ վեց չափանիշների առկայությամբ, ընդ որում՝ առաջին երեքը զուտ բարոյական են, իսկ վերջին երեքը հիմնված են անվտանգության ապահովման վրա:

1. Արդարացի հիմք: Սա ամենակարեւոր նախապայմանն է, որովհետեւ պատերազմ սկսելու համար պետք է լինեն արդարացի հիմնավորումներ: Այդպիսին կարող են լինել ինքնապաշտպանությունը, այլոց պաշտպանությունը հարձակումից, անմեղ մարդկանց պաշտպանությունը ագրեսիվ վարչակարգերից, անցյալում կատարված ագրեսիվ հանցագործությունների համար ուղղիչ կամ պատժիչ գործողությունները: Այս բոլորն ուղղված են ընդդեմ ոչ իրավացի հարձակման, ընդդեմ հիմնական իրավունքների խախտման՝ օգտագործելով զինված ուժ:

Միջնադարյան ժամանակներից արդարացի հիմքը համարվում էր ամենաառաջնային հանգամանքը, որպեսզի պատերազմը համարվեր արդարացի: Սակայն սկսած ԺԸ. դարից մինչեւ վերջերս՝ այն կորցրեց իր առաջնայնությունը¹⁰: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո այս հարցն իր վրա կենտրոնացրեց գիտնականների ու միջազգային իրավունքի ուշադրությունը՝ հաճախ դառնալով հանրային բանավեճի առարկա:

2. Արդար նպատակ: Պատերազմին մասնակցելու մտադրությունը հիմնավորված է, երբ այն սկսված է արդարացի հիմքով: Մյուս բոլոր մտադրությունները, օրինակ՝ նյութական շահը, հարցականի տակ են դնում

⁹ Sñu N. Megoran, Militarism, realism, just war, or nonviolence? Critical geopolitics and the problem of normativity, «Geopolitics» Volume 13, Issue 3, University of Newcastle, 2008, p. 478.

¹⁰ J. F. Coverdale, An introduction to the just war tradition, Pace International Law Review, V. 16, Issue 2 Fall 2004, p. 229. <http://digitalcommons.pace.edu/pilr/voll6/iss2/1> (26.02.2016).

պատերազմի արդարացիությունը: Արդարացի պատերազմի միջնադարյան տեսությունը ճանաչում է հիմնականում երեք նպատակ, որոնք արդարացնում են պատերազմը: Դրանք են՝ հարձակումից պաշտպանվելը, անօրենսության դավթած տարածքի, ինչքի ետքերումն ու հակառակորդին կամ չարին պատժելը: «Չարին» պատժելու նպատակը մեծ տեղ էր զբաղեցնում միջնադարյան տեսության մեջ. Թոմաս Աքվինացին այն համարում էր պատերազմի սկզբունքային արդարացում: Մինչդեռ ժամանակակից տեսաբանները բարոյական հանցագործության համար պատիժն այլևս չեն համարում որպես պատերազմի արդարացում, փոխարենը ընդգծում են առարկայական սխալները, այդ թվում՝ մարդու իրավունքների խախտումը¹¹:

3. Համապատասխան իշխանություն եւ հանրային հոգակազիր: Պատերազմի դիմելու որոշումը պետք է ընդունվի օրինական իշխանության կողմից (սովորաբար պետության սահմանադրության հիմնավորված) եւ հանրության կոչով կամ հռչակագրով: Այս մասին Թոմաս Աքվինացին եւս նշում է, որ միայն իրավական իշխանությունը կարող է պատերազմ սկսելու հրաման արձակել, որովհետեւ դա անձի, անհատի գործ է: Նա, հղում անելով Օգոստինոսին, գրում է. «Պատերազմը որոշելու եւ հայտարարելու իրավունքը գտնվում է միայն գերագույն իշխանության ձեռքում»¹²: Այսինքն՝ միայն որոշակի անձինք են լիազորված որոշում կայացնելու պատերազմի մեջ մտնելու կամ չմտնելու մասին: Այդպիսիք չեն կարող լինել մասնավոր անձինք, մասնավոր կազմակերպություններ, գեներալներ, այլ՝ պետական պաշտոնյաներ կամ որոշակի ինստիտուտներ: Պատճառն այն է, որ հեղափոխական իրավիճակների ու քաղաքացիական պատերազմների ժամանակ դժվար է որոշել, թե որն է պատերազմ, որը՝ մասնավոր բռնություն: Արդարացի պատերազմի ավանդույթում այս տարբերությունը կախված է այն բանից, թե ում կողմից է պատերազմ հայտարարված եւ ում անունով է այն մղվում: Ընդունված է, որ ազգային-ազատագրական շարժումները, որոնք պայքարում են գաղութային ռեժիմների դեմ, նույնպես ունեն լեգիտիմ իշխանություն՝ ուժի կիրառմամբ ինքնորոշման իրենց իրավունքը պաշտպանելու համար:

4. Վերջին հանգրվան: Պատերազմի հռչակագիրը պետք է լինի վերջին միջոցը՝ հակամարտության լուծման բոլոր հավանական այլընտրանքների

¹¹ J. F. Coverdale, An introduction to the just war tradition, p. 230.

¹² Saint Thomas Aquinas, Summa Theologica, Second part of the second part, Question 40. Of war, Article 1: Whether it is always sinful to wage war?

սպառնալից հետո: Սակայն որոշ հեղինակներ կարծում են, որ դա չի նշանակում, թե ազգերը կարող են դիմել պատերազմի միայն այն ժամանակ, երբ այլեւս ոչ մի այլընտրանք չկա: Այսինքն՝ պետք է անպայման փորձել բոլոր տարբերակները, եթե արդեն ակնհայտ է, որ խնդիրը կարող է լուծվել միայն ուժի միջոցով, որովհետեւ այս չափանիշն, ըստ բրիտանացի հայտնի ռազմագետ Մայքլ Քուինլանի, պահանջում է, որ պատերազմը լինի «նվազագույն տարբերակը, որը պետք է նախընտրել»¹³: Այսինքն՝ այս չափանիշը պահանջում է կշռադատված դատողություն. կա՞րողոք որեւէ այլընտրանք, որի միջոցով հնարավոր կլինի խուսափել պատերազմից:

5. Հաջողության հավանականություն: Պատերազմի հռչակումը կարող է լինել արդարացի, եթե պետությունը կանխատեսի հակամարտության կարգավորման հաջողության հավանականությունը պատերազմի միջոցով: Բռնությունը, առանց հնարավոր ձեռքբերումների, չի կարող արդարացված լինել:

Սակայն այս չափանիշը եւս որոշ բացատրությունների կարիք ունի, որպեսզի սխալ չհասկացվի այն իմաստով, որ պատերազմը գործընթաց է, եւ միշտ է, որ հնարավոր է կանխատեսումներ անել ու հավաստի երաշխիքներ ունենալ պատերազմի ավարտի մասին: Հաշվի առնելով, որ ոչ ոք անպարտելի չէ, թշնամուն հակադարձելու համար քայլեր չձեռնարկելը նշանակում է խուսափել պատասխանատվությունից եւ հրահրել կրկնվող կամ նույնիսկ ավելի վատ հանցագործություններ հետագայում¹⁴:

6. Համաչափություն: Հայտարարված պատերազմի պատասխանատվությունը պետք է լինի համաչափ: Պետությունը, նախքան պատերազմ նախաձեռնելը, պետք է կշռադատի համընդհանուր շահը, որն ակնկալվում է արդյունքում, ինչպես նաեւ պետք է կարողանա իր կողմից պատերազմի դիմելու արդարացի հիմնավորումները եւ նպատակները ապահով կերպով պահպանել ողջ պատերազմի ընթացքում, հակառակ այն արհավիրքի, որն ամենայն հավանականությամբ, տեղի պիտի ունենա պատերազմի ժամանակ: Այստեղ պետությունը պետք է հաշվի առնի ոչ միայն իր ծախսերն ու օգուտները, այլեւ նրանց, ովքեր կտուժեն՝ ներգրավվելով պատերազմի մեջ (այդ թվում հակառակորդի կորուստները, անմեղ զոհերը)¹⁵:

¹³ M. Quinlan, The just war litmus test, «The Tablet», The international Catholic news weekly, 13 October 2001, p. 7. <http://archive.thetablet.co.uk/article/13th-october-2001/7/the-just-war-litmus-test> (22.03.2016).

¹⁴ M. Quinlan, նույն տեղում, էջ 7:

¹⁵ Stiu M. Lacewing, Philosophy for A2, Unit 3, Key Themes in Philosophy, New York, 2010, p. 135:

Արդարացի պատերազմի տեսությունը պնդում է, որ բոլոր վեց չափանիշները պետք է ամբողջությամբ կիրառվեն, որպեսզի տվյալ պատերազմը համարվի արդարացի, եւ նույնիսկ մեկ սկզբունքի բացակայության դեպքում տվյալ պատերազմին արդարացում¹⁶ չկա: Արդարացի պատերազմի տեսությունն այս հարցում բավական պահանջկոտ է, եւ այդպես էլ պետք է լինե՝ հաշվի առնելով հարցի լրջությունը: Կարելի է նշել, որ վեց կանոններից առաջին երեքը բարոյական պահանջմունքներ են, որոնք վերաբերում են հիմնական պարտականությունների կամ առաջնային սկզբունքների պահանջներին: Սակայն այստեղ տեսանելի է մի նրբություն. արդարացի պատերազմը երբեմն խախտում է որոշ սկզբունքներ, օրինակ՝ հարձակում չգործելու պարտականությունը՝ նկատի ունենալով արդարացի հիմքով պատերազմ սկսելը, հակահարձակումը: Այստեղ պատերազմող կողմը, «խախտելով» չհարձակվելու կանոնը եւ պատերազմ սկսելով, պետք է կատարի մյուս բոլոր պարտականությունները, որոնք պետք է լինեն պատշաճորեն հիմնավորված եւ հրապարակայնորեն հայտարարված: Հաջորդ երեք պահանջները բխում են նախորդներից: Նախքան պատերազմի մեկնարկը, սկզբունքային պահանջները բավարարելու հետ, պետք է նաեւ հաշվի առնել ակնկալվող հետեւանքները: Այսպիսով, արդարացի պատերազմի տեսությունը փորձում է ապահովել բարոյական եւ իրավական միասնական դրույթներ՝ պատերազմին վերաբերող հարցերում:

JUS IN BELLO.

Հետեւյալ վեց կանոնները հիմնականում արտահայտում են պատերազմի արդար գործընթացի պայմանները:

1. Միջազգային օրենքներով արգելված զենքեր չպետք է կիրառել: Մասնավորապես քիմիական ու կենսաբանական զենքերի գործածումը արգելվում է բազմաթիվ պայմանագրերով: Միջուկային զենքի օգտագործման վերաբերյալ արգելանքն այնքան էլ հստակ չէ, սակայն ակնհայտ է, որ մեծ տաբու կա այդպիսի զենքի կիրառման վրա, որի օգտագործումը միջազգային հանրության կողմից պիտի հանդիպի աներեւակայելի թշնամական վերաբերմունքի:

2. Տարբերակել կոմուղներին ու չկոմուղներին: Զինվորների համար թիրախ կարող են լինել միայն նրանք, ովքեր «ընդգրկված են պատերազմական

¹⁶ Stú B. Orend, War, Stanford encyclopedia of philosophy, 2005 <http://plato.stanford.edu/entries/war/> (16.04.2015):

գործերի մեջ»¹⁷, ինչը նշանակում է խտրականություն դնել զինվորականների ու քաղաքացիականների միջև: Ակնկալելի է, որ որոշ քաղաքացիներ կարող են անուղղակիորեն պատերազմի զոհ դառնալ, սակայն պետք է աշխատել՝ հնարավորինս բացառել նման մահերը:

3. Համաչափություն: Զինվորներն իրենց նպատակին հասնելու համար պետք է օգտագործեն համաչափ ուժ: «Օրինակ՝ զանգվածային ոչնչացման զենքերը սովորաբար դիտվում են օրինական ռազմական նպատակներից դուրս»¹⁸:

4. Մարդասիրական օգնություն ուղարկելու հերք: Նրանք պետք է ստանան բուժօգնություն, քանի որ գերի ընկնելուց հետո նրանք այլևս սպառնալիք չեն կյանքի եւ անվտանգության համար: Ուստի բարոյական կոպիտ սխալ է ռազմագերիներին սպանելը, տանջելը, սոված թողնելը, բժշկական օգնություն չցուցաբերելը եւ այլն: Այս եւ շատ այլ օրենքներ սահմանված են 1949 թ. օգոստոսի 12-ի Ժնևյան կոնվենցիաներում, ըստ որոնց՝ գերիները մարդասիրական օգնություն պետք է ստանան պատերազմական գոտուց հեռու, իսկ պատերազմի ավարտից հետո գերիները փոխանակումով պիտի վերադառնան իրենց երկիր:

5. Չի թույլատրվում որևէ բռնի միջոց: Պատերազմական որեւէ զենք կամ միջոց չպետք է կիրառել անմարդկային ու չար նպատակներով: Սա իր մեջ ներառում է ցեղասպանությունները կամ էթնիկական զտումները, բռնաբարությունները, զանգվածային թունավորումը, ուխտադրությունները, գերեվարած զինվորներին իրենց սեփական կողմի դեմ կռվել ստիպելը, ինչպես նաև այնպիսի կենսաբանական զենքերի կիրառումը, որոնց ազդեցությունները հնարավոր չէ կառավարել:

6. Ո՛չ ճնշող կամ ռեպրեսիվ միջոցներին: Զինված ուժերին թույլատրելի չէ խախտել այս օրենքները՝ որպես արձագանք թշնամիների կողմից այն խախտելու¹⁹ կոչին:

JUS POST BELLUM.

Արդարացի պատերազմի դոկտրինի երրորդ բաժինը պատերազմի արդարացի ավարտի մասին է: Քիչ համաձայնություն կա *jus post bellum*-ի կանոնների մեջ: Այնուամենայնիվ, ուրվագիծը ձևավորելու համար մենք

¹⁷ M. Walzer, Just and unjust wars, p. 43.

¹⁸ B. Orend, War.

¹⁹ Տե՛ս M. Lacey, Philosophy for A2, p. 136.

կարող ենք կիրառել մի շարք արժեքներ, որոնք արտահայտում են *jus ad bellum*-ը եւ *jus in bello*-ն:

1. Համաչափություն ու հրապարակայնություն: Խաղաղության հաստատումը պետք է լինի համաչափ, ինչպես նաեւ հրապարակավ հայտարարված: «Այն պետք է լինի խելամիտ, ո՛չ վրեժխնդրությունից դրդված, ինչն ամենայն հավանականությամբ, պիտի արվի վրդովմունքով ու հետագա ագրեսիայով»²⁰:

2. Իրավունքների արդարացում: Խաղաղության հաստատումը պետք է ապահովի այն հիմնական իրավունքները, որոնց խախտումը հանգեցրել է արդարացի պատերազմի: Համապատասխան իրավունքները ներառում են մարդու կյանքի ու ազատության, ինչպես նաեւ պետության տարածքային ու ինքնիշխանության սկզբունքները: Սա ցանկացած հակամարտության արժանավայել կարգավորման հիմնական ու էական նպատակն է՝ երաշխիքը, որ պատերազմը կարող է, ըստ էության, ունենալ ուղղիչ ու բարերար ազդեցություն: Իրավունքները հարգելը, ի վերջո, քաղաքակրթության հիմքն է՝ լինի ազգային, թե միջազգային. «Արդարացնել իրավունքները, ո՛չ թե արդարացնել վրեժխնդրությունը. սա՛ է օրվա հրամայականը»²¹:

3. Խղրականություն: Հետպատերազմյան կարգավորումներում անհրաժեշտ է տարբերակել մեղավոր կողմի քաղաքական առաջնորդներին, կռիվողներին, խաղաղ քաղաքացիներին, որպեսզի դիրքորոշումը լինի խելամիտ եւ հնարավոր լինի խուսափել զանգվածային պատիժներից²²:

4. Պարիժ: Եթե պարտված երկիրը եղել է անարդարացի ու իրավախախտ ագրեսոր, ապա համաչափ պատժի պետք է արժանանա: Մասնավորապես ռեժիմի ղեկավարները հրապարակայնորեն պետք է ենթարկվեն պատերազմական հանցագործությունների միջազգային արդար փորձաքննությանն ու դատին: Զինվորները նույնպես գործում են պատերազմական հանցագործություններ, ուստի պատերազմից հետո արդարադատությունը պահանջում է, որ հակամարտող բոլոր կողմերի այդպիսի զինվորները նույնպես պատասխանատվության ենթարկվեն. նրանց նկատմամբ անցկացնել հետաքննություն եւ հարկ եղած դեպքում նաեւ դատավարություն:

5. Փոխհարուցում: Ֆինանսական փոխհատուցումը կարող է պարտադրվել՝ հետեւելով համաչափության ու խտրականության օրենքներին:

²⁰ M. Lacey, նույն տեղում, էջ. 136:

²¹ B. Orend, War.

²² Sŭu M. Pearcy, We have never known what death was before, p. 15.

Պատերազմից հետո խաղաղ բնակչությանը հարկերով ծանրաբեռնելն, ընդհանուր առմամբ, անթույլատրելի է. ընդհակառակը, այնտեղ պետք է բավարար ռեսուրսներ թողնել, որպեսզի պարտված երկիրը կարողանա ինքնուրույն սկսել իր վերակառուցումը:

6. Վերականգնում: Պատերազմի հետեւանքով ավերված տարածքները վերականգնելու համար մեղավոր եւ պարտված կողմին պետք է տրամադրել թույլատրելի հնարավորություններ: Նման բարեփոխումները թույլատրելի են, սակայն դրանք պետք է համաչափ լինեն մեղավոր ռեժիմի թույլ տված անբարոյականությունների աստիճանին: Վերականգնողական ու բարեփոխիչ աշխատանքները կարող են ընդգրկել ապառազմականացումը եւ զինաթափումը, ոստիկանություն ու դատական համակարգի վերապատրաստումը, մարդու իրավունքների ուսուցումը եւ նույնիսկ ներկառուցվածքային փոփոխությունները՝ հասարակությանը օրինական կառավարում ապահովելու համար: Սա ակնհայտորեն ամենավիճահարույց սկզբունքն է պատերազմի արդարացի ավարտի տեսություն:

Արդարացի պատերազմի տեսության վերոնշյալ սկզբունքների խախտումը, հակամարտության մեջ գտնվող որեւէ երկրի կողմից, պետք է պատժվի: Այդ խախտումները կարող են հակամարտող կողմին տալ արտոնություններ, բայց ոչ ռազմական գործողությունները վերսկսելու իրավունք: Պատերազմի վերսկսումը կարող է կատարվել միայն այն դեպքում, երբ *jus ad bellum*-ի մյուս բոլոր ավանդական չափանիշները՝ արդարացի հիմքը, արդար նպատակը, համաչափությունը եւ այլն, կբավարարվեն:

Այսպիսով, արդարացի պատերազմի ավանդույթը մերժում է թե՛ պաշտիֆիստական մոտեցումը, որ պատերազմը միշտ անբարոյական է, եւ թե՛ ռեալիստական մոտեցումը, որ պատերազմը դուրս է բարոյական դատողության սահմաններից: Այն պատերազմը տեսնում է որպես մարդկային գործունեություն, հետեւաբար բարոյական քննության ենթակա: Ավելին, այն պատերազմը համարում է գործիք, որը քաղաքական գործիչները կարող են օգտագործել համապատասխան հանգամանքներում արդարության հասնելու համար:

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ խաղաղություն հաստատելու եւ ապահովելու համար Քրիստոսի հետեւորդները պետք է պատրաստ լինեն պատերազմելու, եթե տվյալ պատերազմն արդարացի է, եւ նրանք պետք է պատրաստ լինեն մղել այն արդար ձեւով, որպեսզի հնարավոր լինի ստեղծել արդար եւ խաղաղ վիճակ ազգերի միջեւ՝ այդպիսով ձգտելով կատարել Նսայի մարգարեի խոսքերը, ըստ որի՝ ազգերն «իրենց սուսերներից

խոփեր պիտի ձուլեն, եւ իրենց սուրիններից՝ մահաղաներ. ազգ ազգի վրայ սուր չպիտի բարձրացնի, եւ նրանք այլեւս չեն սովորելու պատերազմել» (Ես. Բ. 4):

РЕЗЮМЕ

Согласно традиционной христианской доктрине, некоторые войны достойны участия христиан. Эти войны называются “справедливыми”, когда власти имеют праведную основу и справедливую цель для обращения к военным действиям. Теория справедливой войны считает войну неприемлемой, но при определенных обстоятельствах морально допустимой. Она делится на три части:

1. Справедливо начатая война (jus ad bellum),
2. Справедливый ход войны (jus in bello),
3. Справедливость к концу войны (jus post bellum).

Почти все авторы определяют принципы и критерии, при нарушении которых конфликтующая сторона будет наказана. Эти нарушения могут дать преимущество конфликтующей стороне, но не право предпринимать военные действия. Война может быть объявлена только в том случае, если будут удовлетворены все традиционные стандарты jus ad bellum, в частности - справедливая основа, справедливая цель, пропорциональность и т.д. Традиция справедливой войны отрицает и пацифистический подход, согласно которой война всегда неприемлема и реалистический подход, когда война находится вне морального рассуждения.

Таким образом для установления и обеспечения мира христиане должны готовиться к войне, если война справедливая: они должны быть готовы воевать справедливым образом, чтобы иметь возможность создать мирную обстановку между народами.

SUMMARY

According to the traditional Christian doctrine, some wars are worthy of participation by the Christians. These wars are called ‘just’ when legal authorities have a just cause and objective basis for resorting to military action.

The theory of a just war, though war is unacceptable but morally permissible in certain circumstances, is divided into three parts:

1. Justification of resorting to war (jus ad bellum),
2. Justification during the conduct of war (jus in bello),
3. Justification on the termination of war (jus post bellum).

Almost all the authors have constituted principles and criteria for each of the above and suggested that violation of them by any country in conflict should be punished. These irregularities may give benefits to the parties, but not the right to take military

action. Starting the war is possible only when all traditional standards of Jus ad bellum: the just cause, right intention, proportionality and so on, are met.

The tradition of the just war rejects both the pacifist notion that war is always unacceptable and the realistic approach that war is beyond the borders of moral judgment. It sees war as a human activity, and therefore subject to ethical review. Moreover, war is a tool that governments may use in appropriate circumstances for the pursuit of justice.

Thus, in order to establish and ensure peace, the followers of Christ should be ready for war, if the war is justified and they should be ready to wage it in a fair manner, in order to create a just and peaceful situation among nations.

